

Олена Леонідівна Мачушник,
асистент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна

ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ

Стаття присвячена розглядові пізнавальної активності як одного із важливих понять у психолого-педагогічній науці. Проаналізовано підходи різних дослідників до визначення понять «пізнавальна активність» та «активність» як родового по відношенню до нього. Розглянуто запропоновані вченими різноманітних наукових напрямків підходи до визначення типів, видів пізнавальної активності, їх критеріїв та показників. У ході дослідження пізнавальної активності студентів-психологів уточнена структура пізнавальної активності, її компоненти та рівні.

Ключові слова: активність, пізнавальна активність, типи, види, компоненти, критерії, рівні та показники пізнавальної активності.

Протягом життя кожна людина вирішує безліч проблем. З деякими з них вона в змозі впоратися самостійно, з деякими – за допомогою рідних, друзів чи колег. Проте є певні проблеми, розв'язати які вона зможе лише скориставшись допомогою фахівця-психолога. Тоді психолог виступає в якості основного джерела, яке унеможливорює та запобігає неправильному перебігу подій в житті людини, інколи навіть фатальних. Кваліфікація психолога, його правильний підхід до проблеми та особистості людини часто є вирішальними у розв'язанні багатьох питань. В таких випадках неможливо переоцінити роль та значущість психолога для людини та суспільства загалом.

Саме тому питання підготовки психологічних кадрів є надзвичайно важливим і вимагає ретельного та виваженого вивчення. У вітчизняній психологічній науці увагу на дане питання звернуто у роботах О. Бондаренка, І. Булах, М. Варбан, С. Васківської, А. Вихруща, Ж. Вірної, В. Власенка, Т. Говорун, П. Горностая, Л. Долинської, Ю. Ємельянова, С. Максименка, В. Панка, Н. Пов'якель, Ю. Приходько, О. Саннікової, В. Семиченко, Л. Уманець, О. Чебикіна, Н. Чепелевої, Т. Яценко та багатьох інших дослідників.

Особливу увагу при підготовці спеціалістів-психологів вчені звертають на розвиток їх активності, ініціативності, самостійності, творчості. Проте дослідження саме пізнавальної активності є недостатнім на даному етапі розвитку психологічної науки. Зважаючи на її роль у підготовці майбутніх фахівців та недостатнє висвітлення у науковій літературі, існує необхідність її додаткового вивчення.

Пізнавальна активність як категорія психологічної науки висвітлюється у роботах науковців психолого-педагогічного профілю (Д. Богоявленська, Л. Божович, А. Вербицький, Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Годовікова, В. Давидов, М. Данилов, О. Запорожець, Г. Костюк, О. Леонтєв, Л. Лісіна, В. Лозова, А. Маркова, О. Матюшкін, Н. Менчинська, В. Моля-

ко, С. Рубінштейн, О. Савченко, О. Скрипченко, Н. Талізіна, І. Харламов, Т. Шамова, Г. Щукіна, І. Якиманська та інші). Особливу увагу вони звертають на її роль у розвитку дошкільників (О. Брежнєва, Т. Дуткевич, О. Кононко, В. Котирло, М. Лісіна, О. Проскура, Г. Стаднік, В. Суржанська, Т. Ткачук), молодших школярів (Ш. Амонашвілі, Л. Долинська, Г. Коберник, С. Козачук, М. Мамаджанов, Т. Торчинська), підлітків та старшокласників (Л. Мар'яненко, В. Шепель). Роботи, які присвячені вивченню пізнавальної активності у студентської молоді, є незначними за кількістю. Робіт, які вивчають пізнавальну активність майбутніх психологів, особливості її формування та розвитку, нами виявлено не було.

Метою статті є теоретичний аналіз поглядів дослідників на природу пізнавальної активності та представлення результатів вивчення її складових у студентів – майбутніх психологів у процесі їх фахової підготовки.

Пізнавальна активність тісно пов'язана із поняттям активності, тому, вивчаючи її, нам необхідно звернути увагу на це, більш широке, родове поняття. Поняття «активність» використовується у науковому обігу досить давно. У науковців існувала потреба виразити певне ставлення індивіда до життя, окремих видів діяльності, його можливості та бажання у вирішенні широкого кола проблем. Однак, запропоноване поняття є настільки об'ємним та широким, що його описували фахівці різних наукових напрямів. Воно широко використовується у філософії, психології, біології, педагогіці, соціології та ін. Проте, незважаючи на це, точного визначення даного поняття не існує й досі. Воно тісно пов'язується із іншими психологічними поняттями та розкривається через них.

Стосовно джерел активності людини, то науковці відносять сюди внутрішні джерела (визначаються потребами, серед яких особливе значення мають потреби в активності та знанні), зовнішні джерела (визначаються суспільними умовами життєдіяльності

людини, до яких відносяться вимоги, очікування, можливості) та особистісні джерела (визначаються інтересами, прагненнями, установками, переконаннями та світоглядом людини, її уявленнями про себе, її ставленням до соціуму) (О. Петровський).

Активність вивчається в межах різних підходів: діяльнісного, особистісного, суб'єктного. У межах діяльнісного підходу наразі однозначно не встановлено, яке поняття є ширшим – активність чи діяльність, що призводить до відмінних думок та визначень даних понять. В межах особистісного підходу активність виступає рисою особистості (В. Лозова, К. Славська). У суб'єктному підході активність характеризує самого суб'єкта перетворювальних дій (А. Брушлинський).

Одні автори, вважаючи активність родовим поняттям, визначають діяльність через активність (В. Біленький, І. Джидар'ян, М. Дьомін, О. Єлисеєв, М. Каган, О. Леонтьєв, Б. Ломов, А. Маргуліс, А. Петровський, С. Рубінштейн, О. Скрипченко, Д. Узнадзе), інші вчені отождожують (М. Данилов, Б. Єсіпов, В. Іванов, В. Ковальов, В. Крутецький, П. Кряжев, Б. Ломов, В. Петровський), поєднують дані поняття (Г. Журавльов), відокремлюють (В. Дружинін, О. Єлисеєв, П. Лузан, О. Пиндик, К. Абульханова-Славська), чи протиставляють їх одне одному (О. Ребенко). Залежно від виділених підходів, науковці виділяють наступні види активності: перетворювальна, пізнавальна, комунікативна (М. Каган); внутрішня (мислительна), зовнішня (моторна), вольова, імпульсивна, творча (О. Ковальов); фізична (біологічна), психічна, соціальна (В. Лозова). До показників активності вчені відносять: інтерес (Г. Щукіна), ініціативність (Л. Анциферова, В. Беленький), позитивне ставлення до діяльності (Є. Ануфрієв), енергійність, інтенсивність діяльності (Є. Ануфрієв, В. Беленький), а також цілеспрямованість, самостійність, усвідомленість діяльності, вольові якості, творчість та ін. Ми дотримуємося позиції тих науковців, які вважають, що поняття «активність» та «діяльність» недоцільно змішувати. Хоча дані поняття діалектично поєднані, проте вони не перекривають одне одного, та і не існують при цьому окремо. Активність, на нашу думку, є більш широким поняттям, яке знаходить своє вираження у якості певної діяльності.

Переходячи до розгляду пізнавальної активності, зауважимо, що у психолого-педагогічній літературі стосовно визначення даного поняття також немає єдиного підходу. Пізнавальна активність визначається авторами як риса особистості (Л. Аристова, Г. Войтків, В. Лозова, Л. Проколієнко, П. Підкасистий) чи її якість (Л. Проколієнко); стан (Д. Вількєєв, М. Лісіна, І. Харламов); готовність до пізнання (Л. Бутузова, Л. Данилова); особистісне (М. Бакланова, Г. Щукіна) або складне психологічне утворення (Л. Мар'яненко); форма виявлення самостійності (М. Махмутов); діяльність (І. Лернер, М. Данилов, О. Матюшкін, Т. Ткачук); якісна характеристика пізнавальної діяльності,

пошукова, орієнтувально-дослідницька активність (Дж. Берлайн, А. Запорожець, М. Лісіна, Є. Соколов, Т. Шамова); потреба у враженнях (Л. Божович) та діяльності (В. Юркевич); різновид активності (О. Проскура, В. Юркевич); творча активність (Я. Поньмарьов, О. Тихомиров) тощо. Деякі науковці, розглядаючи пізнавальну активність у тісному взаємозв'язку із самостійністю, вважають її лише формою виявлення самостійності (Р. Лемберг, І. Лернер, М. Махмутов, Н. Половнікова), інші – вказують на те, що пізнавальна активність є значно ширшим поняттям (Б. Єсіпов).

Визначаючи сутність пізнавальної активності, вчені наводять своє розуміння її структури: типів, видів, компонентів, рівнів, показників. До джерел пізнавальної активності вчені в першу чергу відносять пізнавальні потреби особистості, тобто її потреби в набутті нових знань, її інтереси. Визначаючи типи пізнавальної активності, О. Матюшкін виділяє адаптивну та продуктивну; В. Дружинін – зовнішню пізнавальну активність та перетворення; В. Лозова – потенційну та реалізовану. Серед видів пізнавальної активності науковці називають: імпульсивну, вольову, творчу, внутрішню, зовнішню (О. Ковальов); потенційну і функціонуючу; нормативно-гетерономну та ініціативно-автономну; зовнішню та внутрішню; імпульсивну і усвідомлену; ситуативну та інтегральну; репродуктивну, реконструктивну та творчу (В. Лозова); актуальну (дійсну) та потенційну (можливу) (А. Прядєїн і А. Крупнов).

Виділяючи компоненти пізнавальної активності, деякі автори дотримуються її трикомпонентної структури: Г. Войтків, О. Федик (мотиваційний, змістово-операційний, емоційно-вольовий); О. Єгорова (мотиваційний, операційний, дослідницький), П. Лузан (результативний, мотиваційний, операційний), О. Горіховський, Л. Мар'яненко, О. Пиндик (мотиваційний, операційний, особистісний), К. Сапашева (мотиваційний, когнітивний, дослідницький), Т. Хоменко (аксіологічний, гносеологічний, праксеологічний). Деякі ж – роблять її більш розширеною: С. Кушнірук (мотиваційний, змістовно-процесуальний, емоційно-вольовий, контрольно-оцінний), О. Лоштун (мотиваційно-ціннісний, змістовно-операційний, емоційно-вольовий, рефлексивно-регулюючий). Проте, варто зазначити, що автори по-різному визначають провідний компонент.

Проведений нами аналіз досліджень виявив також, що існують різні підходи до визначення вченими критеріїв, показників та рівнів розвитку пізнавальної активності, як у психологічній, так і в педагогічній науці. Це свідчить про багатогранність пізнавальної активності, так як кожен вчений вивчає лише певну її сторону, залежно від предмету та завдань свого дослідження.

Прагнучи описати рівні розвитку пізнавальної активності, дослідники виділяють та описують або два крайні рівні її розвитку – репродуктивний та тво-

рчий (А. Кірсанов, І. Лернер, А. Люблінська, М. Махмутов, П. Підкасистий, І. Родак), або ж поширюють опис та збільшують їх кількість до трьох: репродуктивний, евристичний, креативний (Д. Богоявленська, С. Герасимов, І. Петухова); нульовий, відносно-активний, виконавчо-активний (Є. Коротаєва); репродуктивний, пошуково-виконавчий, творчий (С. Кушнірук); низький, середній, вищий (О. Лазурський); репродуктивний (виконавський), реконструктивний, творчий (В. Лозова); репродуктивний, продуктивний, творчий (П. Лузан); репродуктивний, аплікативний, інтерпретативний (І. Редьковець); відтворюючий, інтерпретуючий, творчий (Т. Шамова); репродуктивно-наслідувальний, пошуково-виконавчий, творчий (Г. Щукіна). Проте, деякі дослідники з метою забезпечення достатньої інформації про стан розвитку пізнавальної активності вважають за потрібне виділити чотири її рівні, або навіть більше: індиферентний, відтворюючий, частково-пошуковий, творчий (С. Беляєв); репродуктивно-копіювальний, продуктивно-копіювальний, продуктивно-перетворювальний, творчий (Г. Каменев); нульовий (індиферентний), відносно активний, виконавчий, творчий (Є. Коротаєва); потенційний, реалізований, ситуативний, інтегральний, репродуктивний, творчий (Л. Калашнікова); репродуктивний, аплікативний, інтерпретований, продуктивний (І. Редьковець). Таке значне відхилення у визначенні кількості рівнів пізнавальної активності зустрічається через те, що дослідники послуговуються різними критеріями для їх виокремлення, беручи за основу: характер пізнавальної діяльності, методи діяльності, засвоєння зразків дій, готовність до діяльності, ступінь активності у пізнанні тощо.

Відповідно до кількості наявних рівнів пізнавальної активності дослідники виділяють їх окремі показники: вибірковість у виборі об'єктів пізнання, свідоме встановлення мети та задачі, яку необхідно розв'язати, перетворююче ставлення до об'єктів навколишньої дійсності, перетворення об'єкта у наступній діяльності (Л. Аристова); наявність інтересу до навчання, цілеспрямованість та наполегливість у навчанні, наявність довготривалої довільної уваги, наявність прагнення до систематичного навчання, позитивну мотивацію до навчання, наявність умінь працювати з книгою, наявність умінь складати план своїх дій, наявність умінь самоконтролю, наявність умінь об'єктивної самооцінки результатів дій, спрямованість на пошук та опанування знаннями, наявність бажання дізнатись суть явищ та процесів, наявність самостійності у навчанні, систематичність у виконанні домашніх завдань, наявність елементів творчої навчальної діяльності, наявність умінь тлумачити природу явищ, їх зв'язки, наявність умінь застосовувати знання у змінених умовах, прагнення оволодіти знаннями на високому теоретичному рівні, розвиненість умінь користуватись теоретичними знаннями на практиці, наявність умінь творчого застосування знань, здатність пропонувати смілі рішення, нові ідеї, умінь

побачити проблему у звичайних ситуаціях (С. Беляєв); пізнавальний інтерес, пізнавальна самостійність, ініціатива, повнота і мобільність знань, умінь і навичок, увага, вольові зусилля (О. Єгорова); ставлення до навчальної діяльності, демонстрацію ініціативи, зацікавленість й готовність включитись у роботу, здатність до самостійних дій, систематичність виконання домашніх завдань, здатність пропонувати оригінальні шляхи розв'язання задачі (Є. Коротаєва); умінь самостійно переносити знання та способи дій в нові умови, умінь побачити нову проблему у вже знайомій ситуації, умінь "побачити" структуру об'єкту, умінь враховувати всі можливі альтернативні способи розв'язання завдання, умінь змінювати та поєднувати вже відомі способи розв'язання завдання з метою розв'язати нове, здатність відкинути всі відомі способи розв'язання проблеми, а замість них створити принципово новий спосіб (І. Лернер); відповідальність, ініціативу, деякі характеристики діяльності (її енергійність, оригінальність, інтенсивність, розміри результатів), позитивне ставлення до діяльності (сумлінність, інтерес), самодіяльність, самостійність, саморегуляцію, цілеспрямованість, творчість (В. Лозова); ініціативність, енергійність, інтенсивність, самодіяльність, саморегуляцію, творчість (І. Некоз); ініціативність; енергійність, інтенсивність діяльності, її розмах, широту, масштаб результатів; позитивне ставлення до діяльності (сумлінність, інтерес, допитливість); самодіяльність, саморегуляцію; усвідомлення діяльності; волю особистості (завзяття у досягненні мети, наполегливість, доведення справи до кінця, опір впливам, що відволікають); цілеспрямованість діяльності; творчість (Н. Чувасова). Як бачимо, до показників пізнавальної активності автори одночасно включають різноманітні показники: як загальні, так і більш конкретні.

Проведений нами аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем пізнавальної активності виявив різноманітність поглядів стосовно визначення даного поняття та вказав на її значущість у підготовці майбутніх фахівців взагалі та психологів зокрема. Дослідження пізнавальної активності студентів-психологів були проведені нами у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Житомирському інституті Міжрегіональної академії управління персоналом та Житомирському державному університеті імені Івана Франка. В експерименті в цілому взяли участь 400 студентів-психологів першого – п'ятого курсів. Наше робоче визначення пізнавальної активності ґрунтується на підході Л. Мар'яненко [1; 2], О. Матюшкіна [3], І. Якиманської [5], і ми також визначаємо її як складне психологічне утворення, яке визначає якісну характеристику діяльності особистості. Ми погоджуємося з думкою І. Якиманської про те, що справжня активність виявляється «сама не в адаптації до навчаючих впливів, а в їх самостійному перетворенні» [5, с. 8]. Взвзявши за основу погляди Л. Мар'яненка [1] стосовно трикомпонентної струк-

тури пізнавальної активності, ми вивчали її мотиваційний, операційний та особистісний компоненти. Рівень сформованості мотиваційного компонента ми оцінювали за спрямованістю мотивації учбової діяльності студентів, сформованістю навчально-пізнавального інтересу, пізнавальної потреби, пізнавальної ініціативи. Операційний компонент у нашому дослідженні ми пов'язали з вмінням студентів застосовувати свої знання для самостійного вирішення завдань різного рівня (письмова відповідь на питання, підготовка повідомлень, рекомендацій, виконання тестів, завдань творчого характеру, розробка системи вправ тощо), успішністю в навчанні. Особистісний компонент ми оцінювали за рівнем їх професійної спрямованості, вмінням працювати самостійно, бажанням вивчати додаткову літературу та займатися додатковими видами діяльності з профілюючих дисциплін. На основі обраних компонентів ми виділили, за Г. Щукіною [4], три рівні розвитку пізнавальної активності студентів: репродуктивно-наслідувальний, пошуково-виконавчий, творчий. Нижче подані визначені нами в ході дослідження характеристики кожного рівня.

Репродуктивно-наслідувальний рівень характеризується шаблоном, стереотипним характером діяльності. Студенти не створюють нічого нового, працюють «за зразком». Їх успішність низька, найчастіше у них відсутня пізнавальна потреба та інтерес до майбу-

тньої професійної діяльності. Активність, самостійність, ініціатива в навчанні майже не виявляються. Пошуково-виконавчому рівню властивий дещо більший ступінь самостійності. Проте, самостійність здобування знань, необхідних для професійного зростання, проявляється несистематично, навчальний матеріал засвоюється студентами лише в рамках навчальної програми. В процесі самостійної діяльності застосовуються типові способи вирішення поставлених завдань, активність та ініціатива в навчанні виявляються час від часу. Творчий рівень характеризується жагою знань, підвищеним темпом і ефективністю виконання завдань, студенти володіють навичками самостійної роботи, виявляють бажання та вміння виконувати завдання підвищеного рівня складності, вони зорієнтовані на майбутню професійну діяльність.

Пізнавальна активність є досить складним, проте вкрай необхідним для практики явищем. Незважаючи на численні дослідження, існує багато підходів до визначення пізнавальної активності та її структурних компонентів, рівнів, показників. У подальших дослідженнях ми звернемо свою увагу на чинники, які впливають на розвиток пізнавальної активності в навчальній діяльності, розглянемо підходи різних авторів до їх визначення та проаналізуємо ті з них, які допомагають розвитку пізнавальної активності у студентській молоді в умовах навчання у вищій школі за допомогою тренінгового навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мар'яненко Л. В. Особливості структурної організації пізнавальної активності учнів / Л. В. Мар'яненко // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1 (14). – С. 14-23.
2. Мар'яненко Л. В. Психологічні умови формування пізнавальної активності слабковстигаючих старшокласників: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Л. В. Мар'яненко. – К.: НДІ психології, 1992. – 201 с.
3. Матюшкин А. М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности /

А. М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1982. – № 4. – С. 5-17.

4. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе / Г. И. Щукина // Учеб. пособие. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.

5. Якиманская И. С. Принцип активности в педагогической психологии / И. С. Якиманская // Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 5-13.

REFERENCES

1. Marianenko, L. V. (1997). Osoblyvosti strukturalnoyi orghanizatsii piznavalnoi aktyvnosti uchniv [Peculiarities of the structural organisation of students' cognitive activity]. *Pedahohika i psykholohiia – Pedagogics and Psychology*, 1 (14), 14-23 [in Ukrainian].
2. Marianenko, L. V. (1992). Psykholohichni umovy formuvannia piznavalnoi aktyvnosti slabkovstyhaiuchykh starshoklasnykiv [Psychological conditions of low-performing high school students' cognitive activity formation]. *Candidate's thesis*. Kyiv: NDI psykholohii [in Ukrainian].
3. Matyushkin, A. M. (1982). Psikhologicheskaya struktura, dinamika i razvitiie poznavatelnoi aktivnosti

[Psychological structure, dynamics and the development of cognitive activity]. *Voprosy psikhologii – Issues of psychology*, 4, 5-17 [in Russian].

4. Shchukina, G. I. (1979). *Aktivizatsiia poznavatelnoi deiatelnosti uchashchikhsya v uchebnoy protsesse* [Activation of cognitive activities of students in educational process]. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].

5. Yakimanskaia, I. S. (1989). Printsip aktivnosti v pedagogicheskoi psikhologii [The principle of activity in educational psychology]. *Voprosy psikhologii – Issues of psychology*, 6, 5-13 [in Russian].

*Елена Леонидовна Мачушник,
ассистент кафедры общей, возрастной и педагогической психологии,
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко,
ул. Большая Бердичевская, 40, г. Житомир, Украина*

ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ КАК ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПСИХОЛОГОВ

Статья посвящена рассмотрению познавательной активности как одного из важных понятий в психолого-педагогической науке. В процессе жизни каждый человек решает множество проблем, с некоторыми из них он в состоянии справиться самостоятельно, но с некоторыми – только лишь с помощью родных, друзей или коллег. Однако есть определенные проблемы, решить которые он сможет, только воспользовавшись помощью специалиста-психолога. Поэтому квалификация психолога, его правильный подход к проблеме и личности человека часто являются решающими в решении многих вопросов. Именно поэтому вопрос подготовки психологических кадров является чрезвычайно важным и требует тщательного и взвешенного изучения. При подготовке специалистов-психологов особое внимание ученые обращают на развитие студенческой активности, инициативности, самостоятельности, творчества. Относительно источников активности человека, ученые относят сюда внутренние источники (определяются потребностями, среди которых особое значение имеют потребности в активности и знании), внешние источники (определяются общественными условиями жизнедеятельности человека, к которым относятся требования, ожидания, возможности) и личностные источники (определяются интересами, стремлениями, установками, убеждениями и мировоззрением человека, его представлениями о себе, ее отношением к социуму). В ходе исследования познавательной активности студентов-психологов уточнена структура познавательной активности, ее компоненты и уровни. Охарактеризовано три уровня развития познавательной активности студентов: репродуктивно-подражательный, поисково-исполнительный, творческий. Репродуктивно-подражательный уровень характеризуется шаблонным, стереотипным характером деятельности. Студенты не создают ничего нового, работают «по образцу». Их успешность низкая, зачастую у них отсутствует познавательная потребность и интерес к будущей профессиональной деятельности. Активность, самостоятельность, инициатива в обучении почти не обнаруживаются. Поисково-исполнительному уровню присуща несколько большая степень самостоятельности. Однако, самостоятельность получения знаний, необходимых для профессионального роста, проявляется систематически, учебный материал усваивается студентами только в рамках учебной программы. В процессе самостоятельной деятельности применяются типовые способы решения поставленных задач, активность и инициатива в обучении проявляются время от времени. Творческий уровень характеризуется жадой знаний, повышенным темпом и эффективностью выполнения задач, студенты владеют навыками самостоятельной работы, изъявляют желание и умение решать задачи повышенного уровня сложности, они ориентированы на будущую профессиональную деятельность. Познавательная активность является достаточно сложным, однако крайне необходимым для практики явлением. Несмотря на многочисленные исследования, существует много подходов к определению познавательной активности и ее структурных компонентов, уровней, показателей.

Ключевые слова: активность, познавательная активность, типы, виды, компоненты, критерии, уровни и показатели познавательной активности.

*Olena Machushnyk,
assistant of the Department of General, Developmental and Educational Psychology,
Zhytomyr State University named after Ivan Franko,
40, Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, Ukraine*

COGNITIVE ACTIVITY AS AN IMPORTANT PART OF PSYCHOLOGISTS' PROFESSIONAL TRAINING

The article deals with cognitive activity as one of the most important concepts in psychology and pedagogy. The issue of training psychological staff is extremely important and requires careful and balanced consideration. When training psychologists at the universities teachers should pay particular attention to the development of students' activity, independence, and creativity. Cognitive activity is considered as a complex psychological entity that defines qualitative characteristics of individual's activity. It has motivational, operational and personal components. The carried out experiment involved 400 students (1-5th years of studying) majoring in Psychology. The level of the formation of students' motivational component has been assessed basing on the orientation of motivation for educational activity, the level of their cognitive interest, cognitive needs, and cognitive initiative. Operational component in the study is associated with the students' ability to apply their knowledge to solving various issues of different difficulty as well as their achievements at educational institutions. The personal component has been evaluated according to the level of their professional orientation, ability to work independently, the desire to study supplementary books and be engaged in addi-

tional activities in regard to their major. The study of cognitive activity of students-psychologists has specified the structure of cognitive activity, its components and levels. The following three levels of students' cognitive activity have been distinguished: reproductive-imitative (students are characterised by low academic performance, they are not interested in studying and self-development), search-executive (these students study systematically, their academic performance is unstable, they do not read supplementary literature), and creative (these students have the skills of independent cognitive activities, they are focused on their future professional activities and have high academic performance).

Keywords: activity, cognitive activity, types, components, criteria, levels and indicators of cognitive activity.

Подано до редакції 27.03.2016

УДК: 159.922

Наталія Володимирівна Мужанова,
аспірант кафедри соціальної та практичної психології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ПРЕДСТАВНИКІВ НЕФОРМАЛЬНИХ СУБКУЛЬТУР

У статті наведено результати дослідження вікових особливостей смислової сфери чоловіків та жінок що належать до неформальних субкультур. Розкриваються основні підходи до визначення поняття «смісл», визначаються характеристики смислової сфери, розглядається смисложиттєва орієнтація особистості, що перебуває у неформальній субкультурі. Смисложиттєві орієнтації представників неформальних субкультур різних вікових та статевих категорій мають достовірну різницю в життєвих смислах.

Ключові слова: смісл, смислова сфера, смисложиттєві орієнтації, цінності, неформальна субкультура.

Смислом життя людство цікавилось впродовж всього свого існування. Напевно, кожна людина хоча б раз за життя замислювалася над його смислом, незалежно від віку чи групової приналежності, тож ця тематика впродовж століть залишається актуальною. В сучасній науковій психології смислова сфера особистості розглядається досить обмежено та вибірково. Залишаються відкритими велика кількість питань з методології й термінології смислової сфери, змістовий та понятійний компоненти, зазвичай, майже не висвітлюються науковцями в своїх працях [4].

Період активних досліджень «сміслу» в психології припав на ХХ століття. В цей плідний для наукової психології період поняття «смісл» висвітлювалося у працях багатьох вітчизняних та закордонних корифеїв психології [1; 7], соціології [11], філософії [12] та ін. Дослідження за цією проблематикою на початку були пов'язані зазвичай з несвідомими поведінковими аспектами, переважно представниками психоаналітичної та біхевіористичної шкіл (З. Фрейд, А. Адлер, К. Г. Юнг, Е. Л. Торндайк, Дж. Уотсон, Б. Ф. Скінер, Е. Ч. Толмен та ін.). На їх погляд, людина мало усвідомлювала смісл свого існування. Наукове обґрунтування «сміслу» базувалося на біологічній природі людини [8; 14]. Згодом низка авторів (А. Маслоу, К. Обуховський, Г. Олпорт, Ю. Джендлін, К. Р. Роджерс, К. Левін, Ф. Перлз, Дж. Келлі, Ж. Нюттен та ін.) при поясненні цього поняття почали керуватися психологічними аспектами людини. Для пред-

ставників гештальтпсихології, гуманістичної та когнітивної шкіл особистість є повноправною володаркою власних смислів. Вони являються структурним елементом свідомості й діяльності і витікають з потреб (цінностей, мотивів) [5; 11]. Напрацювання соціально – психологічної школи, в особі Р. Харре, особливо важливі для нашого дослідження смислової сфери представників неформальних субкультур, оскільки постулюють не тільки домінування соціальних смислів над особистісними, але й попередньо унеможливають їхню появу [4].

У вітчизняній психології, проблема сміслу детально досліджувалася в межах діяльнісного підходу згідно з яким становлення особистості зумовлено різнорідними аспектами життєдіяльності. Неоднорідність, складність природи та функціонування смислів дає можливість розглядати їх в якості складної багаторівневої системи такої, як «динамічна смислова система» Л.С. Виготський [8]. Основний прогрес розвитку уявлень про структуру та організацію смислової сфери особистості, у вітчизняній психології, припав на 80 – 90 ті роки ХХ століття і пов'язаний з працями таких видатних науковців, як В.К. Вілюнас, К.А. Альбуханова-Славська, Б.В. Зейгарник, О.М. Леонтьєв, Д.О. Леонтьєв, О.Г. Асмолов, Е.Е. Насіновська, В.В. Столін, Б.С. Братусь, В.А. Роменець та ін. До того ж спільний підхід вивчення не виключав різницю в поглядах, а саме О. С. Насіновська, В.К. Вілюнас, Б.С. Братусь та О.Г. Асмолов розг-